

RYSZARD WALKIEWICZ

UWAGI O PERSPEKTYWACH EDUKACJI FILOZOFICZNEJ W SZKOLE ŚREDNIEJ

Obecnie istnieją szczególne powody aby jeszcze raz wrócić do klasycznej już problematyki wyznaczonej przez cele, treści i zasady organizacyjne nauczania filozofii w średniej szkole¹. Do ponownego rozważenia tych zagadnień skłania projekt radykalnej zmiany koncepcji programu kształcenia ogłoszony przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w lipcu br. ².

I

Zgodnie z nową koncepcją, we wszystkich szkołach przygotowujących młodzież do egzaminu maturalnego (licea ogólnokształcące, licea zawodowe, technika) będzie obowiązywać trzyletni "poszerzony program kształcenia ogólnego", który „ma umożliwiać młodzieży, aspirującej do uzyskania matury, niezbędne

¹ Na szczególne podkreślenie zasługują dwie prace, w których zarysowano całe pole problemowe metodyki nauczania filozofii w szkole średniej: S. Igel: *Dydaktyka propedeutyki filozofii*. W: *Encyklopedia Wychowania*. t. II, Warszawa 1934; J. J. Jadacki: *Jakiej filozofii uczniowie potrzebują*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1982, nr 3-4.

² *Koncepcja programu kształcenia ogólnego w Polskich szkołach*. Warszawa, MEN, lipiec 1991, s. 1-19, maszynopis. Dokument składa się z trzech części. W pierwszej („Założenia ogólne”) przedstawiono elementy diagnozy polskiej szkoły i scharakteryzowano istotę zmiany koncepcji kształcenia ogólnego. W drugiej („Szkoła podstawowa”) uzasadniono potrzebę odejścia od systemu klasowo-lekcyjnego w nauczaniu niektórych przedmiotów. Trzecia część („Szkoły ponadpodstawowe”) zawiera charakterystykę „powszechnego programu kształcenia ogólnego” realizowanego przez trzy lata nauki w szkołach zawodowych, „poszerzonego programu kształcenia ogólnego” i „programu erudycyjnego”.

rozszerzenie horyzontów myślowych poprzez obcowanie z problematyką filozoficzną, głębsze wrośnięcie w dziedzictwo naszej kultury oraz zapoznanie się z wybranymi zagadnieniami z zakresu różnych dziedzin wiedzy³.

Jedną z części "poszerzonego programu" stanowi "cykl zajęć z filozofii, w ramach którego uczniowie powinni poznać się z próbkami tekstów reprezentatywnych dla różnych szkół filozoficznych. W ramach tych zajęć uczniowie powinni także zyskać elementarną orientację w zakresie europejskiej tradycji filozoficznej". W liceach ogólnokształcących, obok "poszerzonego programu" obowiązują również "program kształcenia erudycyjnego". W ramach tego cyklu uczniowie będą wybierać w każdym roku zajęcia z dwóch dziedzin kształcenia. Mogą to być, np. historia sztuki, historia literatury, wiedza o teatrze, logika, filozofia, astronomia itd. Liczba tych dziedzin zależy wyłącznie od lokalnych warunków kadrowych. Zajęcia, "erudycyjne" powinny być dostępne dla uczniów różnych liceów ogólnokształcących. Także inni uczniowie, np. z liceów zawodowych lub techników, mogą w nich uczestniczyć (jako wolni słuchacze).

II

Ministerialny dokument — trzeba to podkreślić — zawiera jedynie koncepcje programu kształcenia ogólnego w polskich szkołach. Kompetentne środowiska zainteresowane trwałą osadzeniem filozofii w strukturze szkolnych przedmiotów nauczania, muszą tę koncepcję brać pod uwagę. W przeciwnym razie szkolnej filozofii grozi status "obcego ciała" narażonego na usunięcie z planu nauczania pod pierwszym lepszym pretekstem⁴.

W dokumencie zakłada się, aczkolwiek w niewielkim wyborze, niektóre bezsporne ustalenia krytyki współczesnej szkoły: szkodliwa orientacja systemu szkolnego na "dostarczanie uczniom, w możliwie dużym wymiarze, konkretnej wiedzy z poszczególnych przedmiotów nauczania"; niezdolność szkoły do sprostania cywilizacyjnym wyzwaniom⁵.

³ Poszerzony program kształcenia ogólnego składa się z ośmiu części: 1) poszerzone, w stosunku do programu powszechnego, nauczanie języka ojczystego; 2) nauka historii poszerzona w stosunku do programu powszechnego; 3) cykl zajęć z filozofii; 4) kurs matematyki; 5) kształcenie w zakresie wiedzy o człowieku i jego środowisku naturalnym; 6) z zestawu przedmiotów (biologia, geografia, fizyka z astronomią, chemia) uczeń wybiera dwa — po ukończeniu każdej klasy może wybrać inne lub kontynuować wcześniej wybrane; 7) nauka języka obcego w wymiarze zwiększonym w porównaniu do programu powszechnego; 8) kształcenie w zakresie wiedzy o społeczeństwie.

⁴ Nie zdały egzaminu próby wprowadzenia w ubiegłych latach propedeutyki filozofii do szkół średnich w charakterze tzw. przedmiotu uzupełniającego. Treści i cele nauczania propedeutyki filozofii były zbyt odległe od ówczesnej praktyki dydaktyczno-wychowawczej szkół.

⁵ Współczesna szkoła przeżywa kryzys polegający na tym, że jest dysfunkcyjna wobec wielu środowisk lokalnych i rodzinnych; szkodliwie przeprowadza adaptację ludzi do zastanych struktur społecznych, politycznych i zawodowych; uczniowie nie nabywają w szkole kompetencji do samorealizacji (patrz Z. Kwieciński: Edukacja jako wartość odzyskiwana wspólnie. W: "Kwartalnik Pedagogiczny" 1991, nr 1).

Podstawowym celem kształcenia ogólnego ma być „wspomaganie i ukierunkowanie rozwoju człowieka, jako osoby funkcjonującej w odniesieniu do wybranego przez siebie systemu wartości i zdolnej do życia w ramach różnego rodzaju wspólnot”. Zatem uczeń jako człowiek w procesie rozwoju staje się punktem odniesienia przy konstruowaniu programu i doborze treści kształcenia. Odtąd mają one koncentrować uwagę uczniów na „czterech głównych wyzwaniach rozwojowych, przed którymi stoi każdy młody człowiek przygotowujący się do samodzielnego i odpowiedzialnego życia [...] a) odnajdować harmonię i równowagę wewnętrzną; b) współistnieć z przyrodniczym środowiskiem naszej planety; c) efektywnie współdziałać w ramach różnego rodzaju grup i wspólnot; d) korzystać z zasobów informacyjnych naszej cywilizacji”.

Kategoria "rozwoju" traktowana jest w uzasadnieniu programu jako ważny element charakterystyki osoby ludzkiej. W swoim zasadniczym wymiarze proces rozwoju człowieka ma charakter autonomiczny — "niezawisła motywacja wewnętrzna" wyrastająca z poczucia odpowiedzialności jest jego "najważniejszą siłą napędową". Toteż "bez zaangażowania się w sprawę własnego rozwoju człowiek nie może rozwinąć w pełni swoich możliwości"⁶.

W *Koncepcji* podkreśla się, że przy konstruowaniu programu kształcenia ogólnego trzeba się liczyć z faktem zróżnicowania wrodzonych możliwości rozwojowych uczniów, a także warunków życiowych istotnie wpływających na sposób ich wykorzystywania. Stąd też w systemie kształcenia ogólnego powinny być wyodrębnione dwie części. Pierwsza z nich "określać będzie cywilizacyjne i kulturowe minimum osiągnięć koniecznych". O drugiej części programu mówi się w dokumencie, że "nie będzie już formułować wymagań, tylko wskazywać pożądane rodzaje aktywności oraz treści nauczania szczególnie przydatne dla efektywnego pobudzania rozwoju uczniów". Ta część programu będzie zawierać „możliwości urzeczywistnienia osiągnięć edukacyjnych zależnych wyłącznie od pauparu uzdolnień oraz apiracji uczniów i nauczycieli”.

III

Przytoczone wyżej uzasadnienia konieczności zmiany dotychczas obowiązującej koncepcji kształcenia ogólnego i najważniejsze treści samej zmiany otwierają nowe możliwości w zakresie stanowienia celów edukacji filozoficznej w szkole średniej. Nie wystarczy już, jak to często bywało w przeszłości, powoływanie się na wartości przypisywane myśleniu filozoficznemu i wiedzy filozoficznej, które, wnoszone do praktyki kształcenia, miałyby je ulepszać. To za mało w okresie charakteryzującym się gwałtownością zmian, będących udziałem

⁶ Teoretyczny kontekst powyższych dwóch tez zawierają przykładowo prace: B. Weigl: *Apatia i roszczenia jako konsekwencje braku wpływu na otrzymywane oceny*. W: Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.): *Ku pedagogii pogranicza*. Toruń, 1990, UMK, Ośrodek Studiów Kulturowych i Edukacyjnych; Z. Kwieciński: *Sytuacja anomii społecznej jako blokada rozwoju młodzieży ku orientacji etycznej*. W: Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.): op. cit.

jednostek, społeczeństwa i instytucji. Od szkoły oczekuje się działań kształtujących otwartość na nowe doświadczenia i gotowość świadomej akceptacji zmiany społecznej. Nie od dziś wiadomo, że polska szkoła nie jest do tych zadań należycie przygotowana⁷.

W tym samym artykule M. Paschalska z aprobatą cytuje pogląd A. H. Maslow'a: "[...] potrzebny jest nam inny rodzaj człowieka, który byłby w stanie żyć w świecie, który ustawicznie się zmienia, który nie stoi w miejscu [...], któremu zmiana dogadza, który cieszy się ze zmiany, potrafi improwizować i jest w stanie z ufnością, siłą i odwagą sprostać sytuacji, o której wcześniej nie jest uprzedzony [...]. Społeczeństwo, które może wytworzyć takich ludzi, przetrwa [...]". Nabierające coraz więcej „cielesności” widma nowych fundamentalizmów stają się dla szkoły jednym z najważniejszych wyzwań — wyznaczają kontekst, w którym cele kształcenia filozoficznego nabierają dodatkowych znaczeń⁸.

Specjalnego rozważenia wymaga dobór treści (materiału) kształcenia filozoficznego. W przyszłej szkole średniej kształcenie filozoficzne będzie się odbywać w ramach „poszerzonego programu kształcenia ogólnego” i dodatkowego „kształcenia erudycyjnego” (tylko w liceach ogólnokształcących). Na lekcjach filozofii będą mogli się spotykać uczniowie różnych szkół, będą mieli za sobą naukę różnych przedmiotów (z tych do wyboru). Z pewnością pojawią się określone trudności przy opracowywaniu przyszłych programów nauczania i podręczników. Wydaje się, że podstawą tych prac mogą być dwa programy: „Program propedeutyki filozofii w szkole średniej (klasa III lub IV — 2 godz. tygodniowo)” opracowany w 1981 roku⁹ i „Propedeutyka filozofii” — program autorski J. J. Jadackiego zatwierdzony do realizacji od 1990 r. Obydwa programy zdecydowanie wyróżniają się przejrzystością struktury, starannie określonymi zadaniami kształcenia i jasno sformułowanymi kryteriami osiągnięć uczniów (celuje w tym pierwszy)¹⁰.

Postulowany kształt i zakres przyszłej edukacji filozoficznej niesie z sobą konieczność opracowania podręczników dla uczniów i nauczycieli. Trzeba wprowadzić na wszystkich kierunkach filozoficznych przedmiot pod nazwą „Metodyka nauczania filozofii” po to, aby wzmocnić kompetencje każdego absolwenta stu-

⁷ "Czy szkoła przygotowuje do zmienności, modyfikowania siebie wewnątrznie oraz reinterpretowania norm i wartości? Powszechnie wiadomo, że nie przygotowuje. Szkoła zachowuje się tak, jakby to, czego uczy lub przekaże swoim uczniom miało być « już raz na zawsze ». Nie tylko nie przygotowuje do zmienności i wielości, ale usztywnia i przyzwyczajają do jedyności". Patrz: M. Paschalska: *Kształcenie ogólne a postulat „uczyć się, aby być”*. W: S. Suchodolski (red.): *Modelwykształconego Polaka*. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk, 1980, s. 222.

⁸ Szerzej o tym traktuje L. Witkowski w: *Przekroje analityczne kwestii edukacyjnej (dyskusja społeczno-krytyczna)* W: Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.): op. cit.

⁹ Tekst programu dostępny w: J. J. Jadacki: op. cit.

¹⁰ W latach osiemdziesiątych ówczesne Ministerstwo Oświaty i Wychowania zatwierdziło do realizacji jeszcze dwa inne programy nauczania filozofii jako przedmiotu uzupełniającego: *Propedeutyka filozofii*, program autorski prof. dr hab. Z. Czarnieckiego; *Propedeutyka filozofii (program alternatywny)* — program rekomendowany przez Prezydium Zespołu Programowego Wiedzy o Społeczeństwie.

diów filozoficznych do nauczania filozofii. Głosy tych, którzy ostrzegają przed deficytem nauczycieli filozofii może oddalić idea konkursu na stanowisko nauczyciela filozofii w szkole średniej, organizowanego przez uniwersytety. Konkurs powinien być otwarty dla wszystkich nauczycieli z tytułem zawodowym magistra, a więc także tych bez formalnego przygotowania filozoficznego.